

MAHMUT TEMİZYÜREK • İm Bilse Er Ölmes

MAHMUT TEMİZYÜREK 1955 Sivas-Şarkışla-Kümbet köyü doğumlu. İlkokulu doğduğu köyde, orta öğrenimini Ankara'da tamamladı, 1979'da başladığı Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü'ndeki öğrenimi, 12 Eylül arası nedeniyle uzun sürdü. Değişik kentlerde değişik işlerde çalıştı. On yıl süreyle Başkent Üniversitesi'nin Basın Danışmanlığı görevini üstlendi. Bilkent Üniversitesi'nde Türkçe ve Eleştirel Okuma dersi veriyor. Şiir, deneme ve eleştiri yazıları birçok dergide yayımlandı. 2008 yılı "Memet Fuat Deneme Ödülü" sahibi. Eserleri: *İz ve Rüya* (şiir, Öteki, 1995), *Göçebe Buluşması* (deneme, Ekin, 1997), *Kırlangıcım Paranoya* (şiir, Yön, 2000), *Yeryüzünü Gezen Atlı* (şiir, Yasakmeyve, 2004), *Boşluktan Doğan* (deneme-eleştiri, Kanat, 2007), *Yalangezen* (şiir, Kırmızıkeddi, 2011), *Babil Cazacıları* (şiir, Everest, 2012).

İletişim Yayınları 2085 • Bugünün Kitapları 174

ISBN-13: 978-975-05-1675-7

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Necdet Dümelli

KAPAK Suat Aysu

KAPAK İLLÜSTRASYONU Aydan Çelik

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MAHMUT TEMİZYÜREK

İm Bilse Er Ölmes

Nâzım Hikmet ile
Don Quijote'nin Arzu Serüvenleri

İm: Orduda, başbuğun –askerler arasında silah veya kuş adlarından birini– belge, parola olarak koyduğu kelimedir. Bu, iki bölümün birbirine kavuştukları zaman tanışmaları ve birbirleriyle çarpışmamaları için kullanılan işarettir. Geceleyin iki kişi karşılaştığı zaman biri öbürüne belgeyi sorar; sorulan adam belgeyi bilirse –kendi takımından olduğunu anlar– onu bırakır. Sorulan adam başka bir belge söylese, üzerine yürüyerek onu vurur. Şu savda da gelmiştir: İm bilse er ölmes = belgeyi bilen adam ölmez. Bkz. Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati't-Türk*, Kocabıçcı Yayınevi, İstanbul, 2009, Cilt 1, s. 38.

Dedi ki: “Ey güzel sevgili,
zavallı kalbimin gücü ve cesareti,
şimdi merhametli gözlerini
bahtsız şövalyeye çevirmenin zamanıdır,
çünkü kendisi büyük bir serüvene atılıyor.”
(Cervantes, *Don Quijote*, s. 63)

İÇİNDEKİLER

<i>Teşekkür</i>	13
<i>Önsöz ya da neden böyle bir kitap yazılır?</i>	15
<i>Giriş</i>	23

BÖLÜM I

<i>Buluşmalar</i>	41
<i>Çağrılılar ve gerekçesi</i>	43
<i>Dostoyevski ve kusursuzluk endişesi</i>	55
<i>Nâzım ile Girard</i>	59
<i>Foucault ve arkeolojik malzeme</i>	61
<i>Giambattista Vico'nun şair ve kahramanı ile buluşma</i>	63
<i>Sarmal dolayım</i>	75

BÖLÜM 2

<i>Yürekte Çarpan Akıl</i>	77
<i>Nâzım'daki kabramanlık fenomenleri</i>	91
<i>Yol çatalları</i>	93
<i>Dülsinya, Piraye, Nâzım, Don Kişot</i>	101
<i>Kendi anlatısının nesnesi olmak</i>	109
<i>Adanmış öznenin kendi kendini taklit etmesi</i>	113
<i>Model Mayavkovski mi, Meyerhold mu? (ya da kim?)</i>	115
<i>Saflık sınavı</i>	121
<i>Esirler ve kurtarıcılar</i>	127
<i>Zamana uymak</i>	131
<i>Zaman dışına düşmek</i>	135
<i>Tarih, şair, kabraman: Vico'nun metafizik resmi</i>	139

BÖLÜM 3

<i>İm Bilsen Er Ölmek</i>	147
<i>Bağır-/mak</i>	151
<i>Bağır, bağır, bağır...</i>	173
<i>"B" ve "Ç"</i>	181
<i>Köprü</i>	185
<i>Yahya Bey'in hassas kulağı ya da bağırış-çağırış işleri</i>	189
<i>KAYNAKÇA</i>	191

DON KIŞOT

Ölümsüz gençliğin Şövalyesi
ellisinde uydu yüreęinde çarpan aklına,
bir Temmuz sabahı fethine çıktı
güzelin, doğrunun, haklının:
önünde, Őirret, aptal devleriyle dünya,
altında mahzun, fakat kahraman Rosinant'ı.

Bilirim,
hele bir düŐmeyerör hasretin hâlisine,
hele bir tam okka dörtyüz dirhemse yürek,
Yolu yok, Don Kişot'um benim, yolu yok,
yeldeęirmenleriyle dövüŐülecek.

Haklısın,
Elbette senin Dölsinya'ndır en güzel kadını yeryüzünün,
sen, elbette beziręanların suratına haykıracaksın bunu,
alaŐaęı edecekler seni
bir temiz pataklayacaklar.
Fakat, sen, yenilmez Şövalyesi susuzluęumuzun,
sen, bir alev gibi yanmakta devâm edeceksin
ağır, demir kabuęunun içinde
ve Dölsinya bir kat daha güzelleŐecek...

Nâzım Hikmet/ 1947 (Bursa Cezaevi)

Giriş

Nâzım'ın bu şiiri yazarken duyumsayıp düşündüklerini, bilebildiğimiz yaşamöyküsünde ararken, kendisinin de kendisine başlangıç saydığı “Batum 1921” akla geliyor. Fransa Oteli'ndeki kendisiyle sözleşme metni şöyledir:

Batum'da, Fransa otelinde, rokoko masanın üzerinde duruyor, yırtık, kirli kanlı bir yazma gibi serilmiş rokoko masanın üstünde... Bakıyorum, ağlamak geliyor içimden. Bakıyorum, öfkeden kan tepeme çıkıyor yine. Bakıyorum, utanıyorum yine Üsküdar'daki yalıdan. Karar ver oğlum, diyorum kendi kendime, karar ver... karar verildi. Ölmek var dönmek yok. Dur, acele etme oğlum. Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanı başına. Neyini verebilirsin? Ne verebilirsin? Her şeyimi, her şeyi... Hürriyetini, Evet! Hapishanelerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda... Gerekirse ömrüm boyunca... İyi ama, sen kadınları seversin, yiyip içmeyi, temiz giyinmeyi seversin. Avrupa'yı, Asya'yı, Amerika'yı, Afrika'yı dolaşabilmek için can atıyorsun. Anadolu'yu Batum'daki rokoko masanın üstünde bırakıp da Tiflis'ten Kars'a, oradan da Ankara'ya dön-

dün mü, beş altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun, kadın, yemek, içmek, sanat, dünya... Bırak! Hapislerde gerekirse ömrüm boyunca yatabilirim... Peki, asılmak ta var, öldürülmek te, Suphi'yle arkadaşları gibi boğulmak ta var, komünist olursam, diye sormadın mı kendi kendine Batum'da? Sordum. Öldürülmekten korkuyor musun? diye sordum. Korkmuyorum, dedim. Birden, düşünmeden mi? Hayır. Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı. Sonra sakatlığa, topallığa, sağırlığa razı mısın bu uğurda? diye sordum. Verem illetine, yürek hastalığına, körlüğe? Körlük mü? Körlük... Dur, hiç düşünmemiştim kör de olunabileceğini bu uğurda. Kalktım. Gözlerimi sımsıkı yumdum. Doluştım odanın içinde... Eşyaları ellerimle yokluyarak, kapalı gözlerimin karanlığında odayı dolaştım. İki kere tökezlenip, yere kapandım, amma gözlerimi açmadım... Sonra masanın başında durdum. Gözlerimi açtım. Razıyım körlüğe de... Biraz çocukça, belki de biraz komik... Ama doğrusu bu. Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere... Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettiğim Anadolu. Yüreğim getirdi beni geldiğim yere... İşte böyle...

İlk işaret levhası bu, tamam. 1921 kışında İstanbul'dan deniz yoluyla çıkarken gitmeyi pek düşünmediği, ama altı ay sonra kara yoluyla adeta koşarak geldiği Batum'da, "oturdum masanın başına" dediği o günü anımsıyoruz, ister istemez. 19 yaşının gençlik heyecanıyla, (hadi diyelim genç libidosunun tetiklediği arzularıyla) yoluna karar verdiği gün ile bu şiirin yazıldığı gün arasında devasa bir yaşantı yığını, epeyce karmaşık bir adanışı, ama artık edebi ve toplumsal mirasımız olmuş gerçek yaşamsal ve düşünsel serüvenleri var. Batum'da kendi kendisiyle yaptığı Sözleşme Günü'nden 26 yıl sonra da, sık sık dillendirdiği o ilk günün saf bağlanı-

şını bir daha mı anımsamıştı? İnandığı ile yaşadığı arasında, idealiyle eylemi arasındaki zorlu serüvenini mi düşünmüştü bir kez daha? Sonra gönül rahatlığıyla oturup yazdığına göre şunu da sorabilir miyiz: Mesafe ilerlemeci bir çizgisel zaman mıydı, yoksa ilkesel bir eksen miydi; daha başka şeyler de var mıydı, bu uzun zamanı kat etmiş olan Bursa '47'deki Nâzım'da? “*Sana anam gibi hürmet ediyorum/ edeceğim /Senin ilk arşınladığın yoldan gidiyorum/ gideceğim,*” diye dua eder gibi yazdığı “19 Yaşım” şiirindeki gibi, çıktığı o yol ile Don Quijote'nin Mança'dan çıktığı yol arasındaki benzerlik neydi ve nedendi ona göre? Yazdığı yaşı da geçelim, Sovyetler Birliği'ne son varışından sonra, dünyada bir barış havarisi gibi gezerken, bir kahraman-şair olarak dolaşırken Don Quijote'yi gülünç halleriyle de hatırlamaması mümkün müydü? Onun adandığı düşünceyle Mahzun Yüzlü'nün ütopyasının bir bağı, bir benzerliği var mıydı?

Şiirlerinden de biyografilerinden de anlayabiliyoruz ki bağlandığı ideale ne çapta layık olduğunu her zaman önemsediyordu Nâzım. Arzuladığı ve bağlandığı idealin öngördükleriyle, o güne kadar oluşturduğu kendiliğın muhasebesi Nâzım'ın her konakta yeniden adlandırdığı, devrimcilikten sevakerek edindiğı bir kişilik tutumuydu; biyografileri bu kaniyu fazlasıyla doğruluyor, Don Kişot şiiri de. Bu kaniyu en azından “19'unda doğmuş gibiydi Nâzım” diyen iki eski arkadaşı, Vâ-Nû ve Şevket Süreyya tanıktır. Bugüne kadar yazılmış en canlı biyografisinin yazarı olan, dahası önce yoldaşı, sonra yolu ayrılrsa da vefalı kalmış bir arkadaşı olan Vâ-Nû'nun yazdıklarından rahatlıkla anlarız ondaki 19 yaş duygusunu. Ölümsüz gençliğin şövalyeliğı, daha İnebolu-Ankara yolunda başka tür dizelerle terennüm edilmekteydi. Alnımızda yanar gençliğin tacı... vd. Kırmızı boyun atkısıyla yürüyen adam, zihinsel bir doğum krizi yaşayarak seçmişti yolunu. Bu hayattan ne anladığını, ne beklediğini dillendiren, arzu-

sunu tanımladığı sayısız şiiri ve yazısı var şairin. Bu yazıların eksenini, bilincini, havasını, davasına akıldan ve yürekten bağlanmaya karar verdiği o “doğum ânı” (19 yaşı) kurdu, sonraki ömrünü. “*Burada insanlar 300 gram ekmek 20 ton kitap alıyorlar*” dediği Batum 1921’deki kendi kendisiyle sözleşmesi ise tüm edebiyatının bir âmentüsü gibidir. Yukarıdaki sözleşme kendi biyografisi niteliğindeki *Yaşamak Güzel Şey*’de de var. Romanın bütününde arzusunu nasıl kurguladığını neşeli, ironik bir dille, yenilikçi bir üslupla yazıyor. Yaşamöyküsünü yazarken, karşılaştığı kahramanları anarken, gördüğü her komşusunu şövalye sanan Don Kişot gibidir. 19 yaşındaki Nâzım’ın Don Kişot benzeri diğer kâmlığa, davaya adanmaya karar verişindeki romantik benzerlik apaçık; ama gerçekçiliği de açık. Her ne olmuşsa ya da olacaksa yel değirmenleriyle dövüşülecektir. Mecazlaşmıştır yel değirmenleri, bir yanılısama değildir artık.

Nâzım’ın en parlak anları en zor, en belirsiz, en kısıtlanmış, en karanlık zamanlarında doğmuştu. Kendini Nâzım olarak var eden kararlar, yakıştırdığı ben idealine kendini en yakın hissettiği anlarda belirir. Kendi biyografisini, yaşamak ne büyük bahtiyarlıkmış duygusuyla, kutsayıcı bir dille yazabilemezdi başka türlü yaşasaydı. Bu anlarda, kendi kendine yarattığı ben idealinin, o yanılısatan cilvelerin farkında mıydı? Farkındaysa, niye kutsuyordu, birçoğumuza cefa dolu, çileli görünen yaşamını? Gerçeğin farkında olmamış diyelim, çok geçmeden onun da gülünçlüğü Don Kişot’u bile aratmaz boyutlara varmaz mıydı? Farkındaydı ama yine de ona kader gibi yapışan, her şiirinde, her hikâyesinde var olan yürek burkucu o saflıktan kurtulamazdı kuşkusuz. Hiç kimse dört yüz yaşındaki Don Kişot’un gülünçlüğüne de üstlenmeden Mahzun Yüzlü ile özdeşleşebilmedi bugüne kadar; hatta sevemedi bile, anlayıp sevemezdi de. Özdeşlik bazen “koşullardan” bazen de “irade” ile oluşur, kuş-

kusuz, ama zorunlulukların bazen irade ile karıştırıldığı durumlar vardır. Düşenin sesi: Ben zaten inecektim türündendir; en azından “ben zaten...” türü bir şey değildi Nâzım’dan duyduğumuz ses. Yazdıklarında ve yaptıklarında, Marksizmin eleştirel teorisinin bilinçli ve ısrarlı bir savunucusu vardır; çıkmazcı romantik psikolojinin farkındalık bilinciyle yaşar görünmektedir Nâzım, Batum 21’den beri. Ama bu şirde de olduğu gibi, Don Kişot’u gülünçlükten ibaret görenleri karşısına alacak kadar sahiplenmiş görünüyor besbelli. İkinci levhamız bu.

Nâzım, mektubunda Hamlet, Madam Curie, Pasteur, Gabriel Peri ya da Yunan ve Çin dağlarında özgürlük için savaşanları da Don Kişot’a benzetir. Ardından benzemeyenleri de sıralar. Öyle gösterebilir bile ona göre o günlerde popüler olan isimlerin ya da mecliste ezan okuyanların ve Necip Fazıl, Fahri Kurtuluş, Hüseyin Cahit gibilerinin Don Kişot’la hiçbir ilgisi olmadığını da vurgular. Don Kişot’u hangi ölçü ve değerlerle benimseyip kendisine benzettiği ya da kendisini benzetenlere neden kızmadığı mektupta açıktır. Kuşkusuz bütün büyük davalara, yüksek ideallere bağlanma arzuları gibi, Nâzım’ınki de kurgusaldı; yanılısama olasılığı alabildiğine yüksek bir arzunun sahibi olduğunu şair de mutlaka biliyordu. Oğlunu “küçük Don Kişot” diye severken ona “Deniz olunmalı oğlum,” diyordu, “Deniz...” Büyük serüvenli, kurgulanmış arzuları kastediyordu kuşkusuz.

Yanılma-yanılısama tehlikesini göze alamayanın kuruntu Don Kişotluğuna kimse güvenmez haklı olarak. Kendisiyle Don Kişot’u özdeşleştiren kişi deli de olsa, her Don Kişot’un yanında ya da yakınında, görünen gerçeği bilen bir Sanço mutlaka vardır. O deliyi rüyasından şu ya da bu pratik yolla uyandırmayı bilir, biraz geç de olsa. Nâzım tarihsel ütopyaların, büyük isyanların destancısıdır, onu bir de bu yüzden severiz; *Jokond ile Si-ya-u*’da sürrealist, *Şeyh Bedreddin Des-*

tanı'nda fantastik, *Benerci*'de toplumcu gerçekçi türde rüya oyunlarından eğlenceli bir şiir dili bile çıkarmıştır. Rüyalara dalmayı ve bunu yazmayı sevdiği, sevdiği insanların serüvenlerine düşkün olduğu, bu arada hatırlanmaya değer.

Nâzım'ın toplumsal rüyalarında bir akrep vardır. Akrep'e benzettiği kardeşlerini de yazmıştı: "*Dünyanın en tuhaf mahluku*"ydu bu kardeş; deryayı bilmeyen balıklar olduğunu, korku ve karanlık içinde yaşadığını, koyun gibi güdüldüğünü, bu durumdan derhal kurtarılması gerektiğini de o yazmıştı. Kendisinin büyük insanlık diye andığı, onun zamanında çok yaygın kullanımıyla "*küçük insan*", yani halk yığınlarıydı. O, büyük insanlığa karşı bir görevi olduğu için var olduğunu düşünüyordu başından beri, buna inanıyordu. Bilinçli bir duyguyla ömrünü yatırdığı, akreple balık arasında yaşayıp gördüğü toplumsal rüya ile somut gerçekliğin ne kadar uyuşabildiğini her konakta (ya da her parti toplantısında) bir daha düşünmüş olmalı.

Sonuçta ne düşünmüşse düşünmüş, her zaman açıktaki bilinciyle bir gündüz düşündeymiş gibi yaşamayı yeğlemişti Nâzım. Partisi onu "sapkın" bulup kovduğunda bile gündüz düşünüyü terketmedi. Nâzım'ı düşünürken bu olgular geçiştirilemeyeceğine göre, dahası "bilimsel" komünistlerin yanılmaz olmadığını kendisi de bildiğine göre, yanılışmalarındaki bilinç tutarlılığını nasıl koruyor, bunu kendinde nasıl deneyimliyordu Don Kişot'un yoldaşı Nâzım? Ayrıca, Don Kişot gibi mâziye duyulan hasret değildi onun hasreti; tam da yaşamak istediği çağda yaşadığını düşünüyor ("20. Yüzyıla Dair"), bu çağın gerçeğini bilimsel saydığı bir bilgiyle algıyordu.

O halde, bağlandığı davanın kurgulu bilinç düzeneğinde birçok yoldaşından farklı bir biçimde bildiğine, inandığına, inancını Don Kişot gibi eylemle sınaadığına göre, açık ya da gizli başka bir şeyler olmalıydı. Nesnel gerçeklikle öznel ko-

numun bir karşılığı olmalı ki, örnek aldığı model ile bireysel benliğinin konumunu az çok birbirine yakıştırmış olsun. Bu karşılaştırmayı Mehmet Nâzım Hikmet adlı kişide sınamış olmalı ki, o yaşamdan umduğu bir anlam çıkıp çıkmayacağını düşünmüş, ona göre davranmış olmalı. Bu çatışmalı durumları yaşamış olmalı ki, yazısıyla yaşamına ya da yaşamıyla yazısına da bakanlar, bunu apaçık görmüş olmalı. Arzularını, idealleri kadar gerçeği de biliyor olmalı.

Bir sosyalist gerçekçi olarak Nâzım, öğretisinde var olduğunu savunduğu nesnel karşılıklılık ilkesini şiiriyle ve şair kimliğiyle doğrulamak istediğini daha ilk şiirlerinde ilan etmişti. O nesnel karşılığın yaşayan bir örneği de benim şairlik konumumdur, demiş olmaktadır; savunduğu poetikası bunu öngörüyordu çünkü. Dolayısıyla, herkese coşkuyla ilan ettiği o kimlikli Nâzım'a yalancı çıkmak kadar ağır bir gerilim yaşamamış olmalı; bu apaçık görünüyor. “Her dizem benim, yazdığım her kahraman benim, o hayali ben de gördüm, her zaman sözümdeyim,” dercesine yazmıştı ve zaten demiş olmalıydı.

Kendilik durumu ile bilinçli düello tarzını, iç konuşmalarını, dış sesini her koşulda ölçerek, tartarak sürdürmüştü; bunu da yazısına yansıtmıştı. Kendini anlatırken “şerefini ancak hayatıyla ödeyebileceği” sıkıştırmalardan söz ederdi yeri geldikçe. Onun için de, Don Kişot’un dilinden düşürmediği “şeref” gibi bir kavramı, yaşam yolunun kılavuzu saymıştı. Toplumsal isyancıları, tarihsel kahramanları bugünün gerçeğinde yorumlarken, bu toplumda sayısız kişiye “akın var güneşe akın” dedirten o oldu. Bu çağrıyı en az bir kez olsun herkese söyleten şaire sorulacak en aptalca soru sayılsa da kasten sormalıyım: Bunu neden yapardı?

Nedenini de apaçık söyleme cesaretinin bir örneğiymiş Nâzım. Zaten söylemişti de. Yeni bir dünya için. Bu bir öfori miydi? Ve bunun Don Kişot ile ilgisi neydi? Don Kişot der-

di ki: “Sayın Berber, ben sular tanrısı Neptün değilim. Akıllı olmadığım halde kimsenin beni akıllı sanması için de uğraşmıyorum. Ben sadece dünyaya, gezgin şövalyelik tarikatının sancaklarının dalgalandığı o mutlu çağı canlandırmamakla düştüğün büyük hatayı anlatmak için uğraşıyorum. Fakat bizim yoz çağımız...”

* * *

Nâzım, Don Kişot’u örnek olarak çıkmamıştı yoluna, 1947’ye kadar kitabı okuduğuna dair de açık bir işaret görülmez yazdıklarında. Şimdi anlıyorum ki o Mavi Gözlü Dev diyerek betimlediği kendisi ile, Don Kişot’un “yoz çağ”da üstlendiği görev tanımı aynıydı: İyilik, doğruluk, güzellik, haklılık. Don Kişot’u amacına ulaştıracak araçlar ile kendisinin araçları arasında hemen hemen hiçbir benzerlik yoktu, kafasına geçirdiği Don Kişot miğferi gibi duran proleter şapka dışındaydı. Kendisine nasıl bir donanım yakıştırmıştı yola çıkarken? Nasıl bir duruş, nasıl bir tavır? Arzuladığı “ideal ben”e eylemdeyken de yakışır olmasını gözettiğini biliyoruz. Bunu da geçelim –var olan kendisinden dev gibi sevgilere mezar olacak genişlikte bir mekân umması tuhaflığını da geçelim– ideali açıktı: Dünyanın her yerinin bir özgürlük mekânı olması arzusu, o mutlu çağ, komünist ütopya, kendilik bilincinin de poetikasının da güdücüsü olmuştu 19 yaşından sonra. Bu yolu seçmesi paşa çocuğu olarak hayrına alamet olmadı kuşkusuz; ama zoru görünce kaypak olmayı yeğleyenlerden de asla olmadı. Sınıfı gereği liberallere yakındı, aralarında dostları vardı ama gönülden ve fikirden asla bir liberal değildi.

İdealine bir karşılık gelmiyorsa, aşkının, yaşadıklarının, yazdıklarının hepten beyhudeliği duygusu, Nâzım’da çılgınca bir tinsel gerilime dönüşmüştü çok kez. Şerefli bir yola çıkmıştı kendi bilinciyle ve Don Kişot gibi, yolun ve o yola yakıştırdığı kendisinin şerefini yükseltmek görevini en

baştan üstlenmişti. “Açların Gözbebekleri”nde yazdığı gibi, Don Kişot’un çaresizleri andığı gibi, “Onlar bizim, biz onların”dı artık. Yücelik, asalet ya da şeref-meref, kendinde görmek istediği ve gördüğü kendilik bilincinin tapusal kavramları olmuştu adeta; ama hepsi de proletarya ve komünizm adınaydı, şairlik bile proletarya adına bir temsildi ama her sözü Don Kişot repliklerini andırıyordu. Fark, gencinkinin proletarya aydını olma hevesi ve temsiliydi.

Yola çıkış kararı için, hakkındaki şu anımsamalar şimdilik kılavuzluk etse yeter: Arkadaşlarınca sanki “19’unda doğmuş” ve sanki o doğuşun heyecanında hep yaşayakalmış diye anılır (–eleştirmek için de yüceltmek için de– Vâ-Nû, Şevket Süreyya vd. Şevket Süreyya, “buluş çağında doğmuş gibiydi,” der. “Bir amnezi geçirmiş gibiydi,” diyordu Vâ-Nû da.) 19 yaş öncesi geçmişi hatırlamayı sevmezdi.

Acaba, Nâzım sadece bir mümin yahut sadece bir sokak ihtilalcisi miydi?” diye soruyor, yolunu çoktan ayırmış, devletli olmuş eski dava arkadaşı Şevket Süreyya. Yanıtı kesin: “Elbetteki hayır!” Devamı şöyle: “Vâ-Nû’nun evindeydik. Geceydi. Yıllar yılı süren kapalı kapılar ardında yazdığı en güçlü şiirlerini okuyordu. O günlerde Nâzım 48 yaşının içindeydi... (Don Kişot’u yazdıktan üç yıl sonra. MT) Vâ-Nû ile ben, onu 19 yaşındayken de yine böyle dinlemiştik.” O gece Şevket Süreyya’nın gördüğü Nâzım şudur: “Bu Nâzım artık o Nâzım değildi... Taşmış kabarmış ama artık durulmuştu... Bu başka bir insandı... Çilenin, sabrın ve ıstırapların potasında hem kendisiyle hem de dünya değerleriyle hesaplaşmış bir olgun insandı.”¹

Bu sözleri okurken, romandaki rahip ile berberin sözlerini okuyor gibi oldum; bu düşündürmez mi insanı? İkinci

1 Vala Nurettin (Vâ-Nû), *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, İlke, İstanbul, 2011, s. 6.

cildin başında hastalanıp evine geçici olarak dönen Don Kişot'un başucundaki bakıcılara ona iyi bakmalarını öğütüyordu rahip: “*Kalbini ve beynini sakınleştirecek faydalı gıdalarla beslemelerini tembih ettiler, bütün dertlerinin kalbinden ve beyninden kaynaklandığına şüphe yoktu.*”² (abç.)

15 Temmuz 1950'de serbest bırakıldığında, hakkında verilen “ceza”nın 12 yıl 7 ayını yatmıştı. 28 yıl 4 ayının da affa uğramasıyla çıktığında, Vâ-Nû'nun evindeki buluşmada Batum 21'deki Nâzım'ı o günüyle kıyaslıyordu eski yoldaşları. Gerçekten de Şevket Süreyya'nın gördüğü gibi miydi? 19 yaşındaki Nâzım gitmiş, “*Çilenin, sabrın ve ıstırapların potasında hem kendisiyle hem de dünya değerleriyle hesaplaşmış bir olgun insan*” mı çıkmıştı mahpustan? Ona birçok insan hal ve tavırlarıyla “Don Kişot”u yakıştırmıştı ama eski arkadaş Şevket Süreyya artık “değişmiş” diyordu. Ağır bir kalp hastası olsa da, ölümsüz gençliğin şövalyesi artık ölmüş müydü? Batum 21'de tasarladığı o benlik duygusuna yenik mi düşmüştü Nâzım? Sol memenin altındaki cevher kararmış mıydı? Öyleyse bütün savları, havaları, o afra tafraları anlamsız mıydı? Ya da şöyle soralım: “Don Kişot deliliğini” artık kabullenmiş miydi?

Davası uğruna yalan söylemedi Nâzım; sevdiklerine yalan söyledi ama yalan söylediğini itiraf etmekten kaçınmadı. Şuna da tanıklık edilebilir ki, arzusuna ters düşen bir eğilimini, eksik ya da fazlasını (“*fazla şairim ne yapayım*” diye yazmıştı Piraye'ye) görmezden gelmeye de pek fazla çalışmadı. “Göremedi” demek çok başka; algısında bir yanılsama sezmişse üstüne giderek içinde bir eleştirel bilinç edindiğinin kanıtını da taşıyordu sözleri ve eylemleri. Bunu da yapıtlarına özellikle yansıtmayı yeğleyecek kadar ahlâkçı bir şair-

2 Miguel de Cervantes Saavedra, *La Manchalı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, YKY, İstanbul, 2014, s. 453. (Bundan sonraki bölümlerde kısaca **Kitap** olarak geçecektir.)

di üstelik. (Hapishane arkadaşları tanıktır: Kemal Tahir, Orhan Kemal, Balaban İbo...) Biyografileri de söylüyor; “cılgın” dediler ama ona mental bir arızayı kimse yakıştıramadı, hat-ta düşmanları bile.

Kahramanı Don Kişot için durum pek de böyle değil. O baştan mental bir arıza sahibi biri olarak sunuluyordu zaten. La Manchalı Mahzun Yüzlü Asilzade Don Kişot’un zamanının insanlarıncı nasıl algılandığını biliyoruz: Okuduğu kitaplar yüzünden akli başından gitmiş bir deli. Harika bir meczup. Romandaki hemen herkes şöyle der yaşlı şövalyeyi görünce: “*Senor Quijana, kim getirdi sizi bu hale!?*” Okuduğu kitaplardaki eski şövalyeler gibi bireysel ayrıcalıklarından feragat etmiş, herkesi de kendisi gibi şövalye sanıp komşularını şaşkına çevirmiş, bulabildiği derme çatma kılıklarla 50 yaşının şafağında yollara düşmüş bu “mezczup”a, derdini sorunca apaçık söylerdi hemen: O uzun tiratlardan en kısası şu: Şerefimi yüceltmek için. Şerefi, idealiydi onun. Kendini kaptırdığı kitaplara göre, insanlığın en mutlu çağı olarak bildiği Altın Çağ’ı Nâzım’ın güneşi zapt etmeyi düşlediği gibi düşleyen Mahzun Yüzlü, hayran olduğu eski zaman şövalyelerini (başta Galyalı Amadis’i) örnek aldığı her fırsatta özellikle vurgulamıştı. Bildirisi dilindeydi: Küçük büyük demeden yol boyu önüne çıkan bütün kötülüklerle savaşarak yaşamak. Başarabilirse “Altın Çağ”ı bugüne getirmek, başaramasa da bu yolda ölmek. Arzusu, niyeti, fikri, zikri bu idi Mahzun Yüzlü delinin. Kusuru varsa özeti şuydu: Çağımı yitirmiş, maziye fazla meyletmiş olması. (“*Fakat bu yoz çağ...*”) Saf aklının ve o güne kadar bilinen felsefi bilgilerin yardımıyla kusursuz biçimde düşündükleriyle çağın akli asla uyuşmuyordu...

Nâzım’da, tam da çağında olmanın güveni vardı ve kimse ona deli demiyordu. Sözünde her meczapın bir karşılığı, bolca yararlandığı mitolojik ilhamında taşıdığı logosun bi-

lim diliyle de açıklanabilir bir karşılığı vardı. Şiirinin imge-leri çağının bizim de okur olarak gördüğümüz bilgisine aşığı yukarı uyuyordu. Zamanının erken ve erkek rock-opera-sı havasındaydı başlangıç şiirleri. (Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan/ Beethoven sonatları.) Artık Nâzım olduğuna, onun da bir Mavi Gözlü Dev olduğuna inandığı ilk şiirleri fazlasıyla kanıttır benlik tasarımına. Şiirde türleri birbirinden ayırmayı pek beceremediğini kendisi de kabul ederdi; ama yazdığı şiirlerin ritmi, neşesi ya da ayartıcı cilvesi ve yenilikçi hünerleri parlıyordu dizelerinde; bilincinde taşıdığı isyanı toplumsal bir ideale dönüştürme çağrısını taşıyan çoğul sesler korosuydu şiirsel ahengi. Zaten böylesi bir şiir arıyordu İstanbul'dan beri. ("Konuşur gibi...") 19 yaşına geldiğinde Batum'a doğru o gür sesli şiiri ararken, tıpkı Don Kişot ya da benzer başkaları gibi, o da okudukları ve yaşadıkları yüzünden çıkmıştı yola. Simurg'un çoğul simgesel kuşlarını da bilmekteydi, Batı'nın özerk bireyini de. Konforundan vazgeçip (paşa torunluğu etme meselesi) proleter şair olmaya karar verdiğinde komik olduğu da söylenmişti, üstelik epeyce alay edilmişti. Türkçede daha önce benzeri olmayan bir şair kimliğini, şiddetli kavgalar, nobranca zorbalıklar içinde yaratmayı da yine bu ortamda başardı. Nâzım, eskiyi, üç telli sazları kırmaya gelmiş, ütopyasına sıkı sıkıya bağlı orkestra sahibi bir proleter şair kimlik olmuştu, agorada, meydanda. Başkasına göreyse bir Don Kişot olmuştu. Başına hangi bela geldiyse işte yara bere içinde atlatıp aynı koşullarda yeniden hamleye girişen şair, her belasından yeni bir şiirle çıkmıştı. Bu yüzden toplum ona Nâzım diyordu artık. Özüne güven, toplumsal bir kimliğe dönüşmüştü.

Bunlar artık ortak kanı; benim savunacağım şu olacak: Don Kişot, Cervantes'in yaratımıyla eski zaman savaşı-kahramanın 16. yüzyılda parodileşmiş bir örneği; Nâzım da şiir tarihinde en başta var olanı modern tarihe taşıyan

ilk şair olarak Türkçenin tarihinde, 20. yüzyıldaki örneği (Bir ses: Bu kanı fazla abartılı.). Yoldaşı Don Kışot'u ölümsüz gençliğin şövalyesi diye selamlamasının arkasında, geçmişteki ütopyaları da sahiplenmek olabilir mi? *Şeyh Bedredin Destanı* bunu kanıtıyor. Kanıtı en kolay ispatlanacak sayım bu; Nâzım'ın da şiir uğraşından beklediği bu. Kalın yazarak vurguladığım sav içinse çalışmanın tümüne bakmak gerekli.

* * *

Sonuçta, Don Kışot beratını bir Hancı'dan, Nâzım'sa beratını 20. yüzyıl toplumunun gönlünden aldı. Ondan da öte, dünyadaki hemen her isyanda sesi yankılanıyor zaten, yaşıyor ve her gün bize kendini hatırlatıyor. (Hemen sağlam üç örnek: "Pete Seeger 1962-Yunanistan 2008-Gezi 2013.) Don Kışot'un Kitap'ında da, hakkında bilmemiz gereken her şey var, anımsanırsa şayet. Bugün artık Nâzım'ın yaşamöyküsü hakkında bilmediğimiz pek bir şey kalmadı sanıyorum. Nâzım'ın Don Kışot için, o bugün de yaşıyor dediği gibi mi? İkisi bugün de etkiledikleri soylarıyla yaşıyor mu; edebi ya da karakteristik soyları çoğalıyor mu? Öyleyse nasıl?

Kimine fazlalık, kimine karmaşık, kimine psikanalitik gelecek türde bu soruları sormak neden gerekli? Sonuçta dünya dört yüz yıldır bu deli kahramanla, bizlerse diyelim onu iyice tanımaya başladığımız 1930'dan bu yana Nâzım'la yaşamaya ve ikisini de tartışmaya devam ediyoruz. Öyle değil mi; hatırlamaya ihtiyaç duyuyoruz ama onlardan alıp veremediğim(iz) nedir, ne olabilir; bunları doğrudan sormalı mıyız? Nasıl olmuş da, "taklit" gibi bir insanî edimden çıkıp, bu şövalye ve şair kahramanlardan insan bilimleri için bunca saf "arkeolojik bilgi malzemesi" oluşmuş ("Malzeme", Foucault'dan ödünç.)? Bunlar nasıl bir edebi ya da gerçek mimetik öznelerdir ki, taklit içindeyken hem özgün

hem model karakterlere dönüştüler ve sonuçta birer müze-lik oldular? Müzelihseler nasıl yaşıyor olabilirler?

Don Kişot, er ya da geç kitabının yazılacağını, kendinden sonra gelecek şövalyelerin de kendisini örnek alacağını, “gezgin şövalyelik bilimi”nin modeli olacağını düşünüyor-³du. Yazılacak o kitabın kahramanının, aceleyle bir hancıya

3 “Babanız, zat-ı âlinizi kaygılandırdığımı, zihninizi meşgul ettiğini söylemiş-ti de. Bir glosa ise, ben bu konudan anlarım, okumak isterdim. Eğer bir edebî yarışma içinse, ikincilik ödülünü almaya çalışın; çünkü birincilik daima hatır için veya soyluluk sebebiyle verilir; ikincilik ödülü kesinlikle hak edene üçün-cülük de ikinciye verilir; bu hesaba göre, birinci aslında üçüncüdür, tıpkı üni-versitede verilen dereceler gibi. Her şeye rağmen birinci sıfatını kazanan, bü-yük bir şahsiyettir.”

“Şimdilik,” dedi içinden Don Lorenzo, “size deli hükmü giydirmem müm-kün değil; devam edelim.”

Don Quijote’ye dedi ki:

“Bana öyle geliyor ki, zat-ı âliniz mektep görmüşsünüz; hangi bilimleri tah-sil ettiniz?”

“Gezgin şövalyelik bilimini,” diye cevap verdi Don Quijote. “Şiir seviyesin-de bir bilimdir; hattâ iki parmak fazlalığı vardır.”

“Ben bu bilimi hiç bilmiyorum,” dedi Don Lorenzo; “daha önce hiç duy-madım.”

“Dünyanın neredeyse bütün bilimlerini kendinde toplamış olan bir bilim-dir,” diye cevap verdi Don Quijote. “Bunu meslek edinen kişi, herkese payını, hakkını verebilmek için, hem kamu hukukunun, hem özel hukukun yasalarını bilmek, hukukçu olmak zorundadır. Nerede olursa olsun, istendiği anda, bağlı olduğu Hıristiyan dini hakkında açık seçik, doğru açıklamalarda bulunabilmek için, dinbilimci olmak zorundadır. Issız ve çorak yerlerde, yaraları iyileştirici özelliğe sahip otları tanıyabilmek için, hekim, özellikle de bitki bilimcisi olmak zorundadır; çünkü bir gezgin şövalye, adım başı kendisini tedavi edecek birini arayamaz. Yıldızlara bakıp gecenin saat kaç olduğunu, dünyanın neresinde, hangi iklimde bulunduğunu anlayabilmek için, astrolog olmak zorundadır. Her an ihtiyaç duyacağı bir durum başgösterebileceği için de, matematik bilmek zo-rundadır. Bütün temel ve ilâhi faziletlere sahip olması gerektiği üzerinde dur-mayıp, küçük ayrıntılara gireceğim; efsanede balık Nicola ya da Nikolaos nasıl yüzüyorsa, öyle yüzmeyi bilmek zorundadır. Bir atı nallamayı, eyerlemeyi, gem vurmayı bilmek zorundadır. Daha önemli konulara dönecek olursak, Tanrı’ya ve sevgilisine bağlılığını muhafaza etmek zorundadır, düşünceleri iffetli, sözle-ri dürüst, davranışı cömert, yaptıkları kahramanca, zorluklara dirençli, yardıma muhtaç olanlara merhametli olmak ve son olarak da, doğruyu, hayatı pahasına da olsa savunmak zorundadır. İyi bir gezgin şövalye, bütün bu irili ufaklı özel-likleri kendinde toplar. İşte, Senor Don Lorenzo, şövalyenin tahsil ve icra ettiği bilim, safasifo bir bilim miymiş, mekteplerde, üniversitelerde okutulan en hatı-rı sayılır bilimlere ulaşabilir miymiş, zat-ı âliniz karar verin.”

tapulattığı o şanlı adını son güne kadar “şerefle” taşımıştı; böyle yaşadığına inanmıştı. Şanlı Şövalyeler tarihine yazılmak için uğraşıyordu. Gece gündüz yazılacak kitabın hayalini kurup duruyorken, uşağı ve silahşoru, kurnaz halk bilgesi rasyonalist Sanço, ona gerçeği hatırlatmak için nice diller dökse de, fayda yoktu, Don Kişotum fayda yok! Yorumsal kurgusu Sanço’nun sözlerini de kuşatacak tarzda geliyordu Mahzun Yüzlü’nün. Bazen Sanço bile inanır gibi oluyor-

“Eğer öyleyse” dedi Don Lorenzo, “bence bu bilim diğer bütün bilimlerden üstün.”

“Eğer öyleyse ne demek?” dedi Don Quijote.

“Demek istiyorum ki,” dedi Don Lorenzo, “ben bütün bu faziletleri kendinde toplamış gezgin şövalyelerin geçmişte de, günümüzde de, olduğundan şüpheliyim.”

“Şimdi söyleyeceklerimi, daha önce de çok kereler söyledim,” diye cevap verdi Don Quijote. “Dünyadaki insanların çoğu, bu dünyada şövalyeler olmadığı görüşünü paylaşıyor. Ben, Tanrı mucizevi bir şekilde bu insanların kafasına, gezgin şövalyelerin geçmişte de, şimdi de var oldukları gerçeğini sokmadığı takdirde, tecrübenin de bana çok kereler göstermiş olduğu gibi, bunu anlatmaya çalışmanın nafil olacağını düşündüğümden, şimdi zat-ı âlinizi, birçok kişinin paylaştığı bu yanlıgıdan kurtarmak için vakit kaybetmek istemiyorum. Onun yerine, sizi bu yanlıgıdan kurtarsın, gezgin şövalyelerin geçmiş yüzyıllarda dünyaya ne kadar faydalı ve gerekli olduğunu, günümüz dünyasında da, olsalar, ne kadar yararlı olacaklarını size göstereyim diye Tanrı’ya dua etmeyi düşünüyorum. Ne var ki, şu anda, imanların günahları yüzünden dünyada tembellik, aylıklık, oburluk ve zevk hâkim.”

Bunun üzerine Don Lorenzo içinden şöyle düşündü:

“Konuğumuz aldı başını gidiyor, ne olursa olsun, yiğit bir deli; böyle düşünmemem için sersem olmam lâzım.”

Bu noktada, yemeğe çağrıldıkları için, konuşmalarına son verdiler. Don Diego oğluna, misafirin zekâsı konusunda hangi sonuca vardığını sordu. O da şöyle cevap verdi:

“Onu delilikten, dünyanın en iyi hekimleri bile kurtaramaz; şuurlu arahlıkları olan, kısmi bir deli o.”

Yemeğe geçtiler; yemek, Don Diego’nun davetleri konusunda yolda gelirlerken anlattıklarına uygundu; temiz, bol ve lezzetliydi. Ama Don Quijote’yi en çok memnun eden, bütün evde hüküm süren, Chartreuse manastırlarını andıran harikulâde sessizlikti. Sofra kaldırıldıktan, Tanrı’ya şükredilip eller yıkandıktan sonra, Don Quijote, edebiyat yarışması şiirini okumasını, Don Lorenzo’dan ısrarla rica etti. Don Lorenzo da buna cevaben, şiirlerini okumaları istendiğinde reddeden, istenmediğinde kusan şairlere benzememek için, şiirini okuyacağımı söyledi.” (s. 554-555)

du. Çünkü hem akıllı hem bilinçli hem tutarlı hem de inançlıydı sözleri. Sanço'ya vasiyet eder gibi, gelecekteki soylu yazarına (kalem şövalyesine) bazı notlar havale ediyor, replikler bile veriyordu: “O, Kalem Şövalyesi, şunu bilmeli ki...”

İleride başka örnekleriyle de karşılaşacağımız bu tür repliklerin benzerlerini, daha zevklisini - daha zevksizini, şiirinin neredeyse tümüne bulaştıran Nâzım'daki Don Kişot'u tanırsak, ezeli derdimiz şiiri ve şair'i, toplumu ve kahraman'ı, bunların hangi ortamda ve koşullarda ne yaşadığını da anlayabiliriz.

Anlamayı denemeye değer buldum bu çalışmayla. Değer ama bu iki kahramanın arkadaşokur'u olmak, ajit-prop görevini üstlenmek değildir kuşkusuz. Şerefli insanları dememize hiç ihtiyaçları yok onların. Onları okurken, okuma tarihinde örneklenen tuzaklar var. Okuyucu Don Kişot, okuyucu Emma Bovary, Napolyon taklidi Julien, talihsiz Mr Pickwick ya da hazcı Proust gibi olmanın anlamlarını sormayı gerektirir, bu zamanın okuma bilgisi içinde. Aman her ciddi okur gibi olalım, başkalarının arzularını arzularak aklımızı başımızdan aldırmayalım, tutkularımız peşinde mahvolup karanlık yolda düşmeyelim filan diye, edebiyat-sanat-bilim kuramlarına ihtiyaç duyarız. Öyleyse yapıtlara duyduğumuz sempati kadar, onlar karşısında zihinsel bir mesafe de gerekir (Bir ses: Ormanda değilsin ya!). Yazılardaki düşüncelere “aklın”, “bilgi”nin, orantılı ölçüleriyle bakan analitik ya da sentetik, bilimsel ya da yorumsal kimi fikirlere başvurmak zorundasındır ama nedir bunlar? Şu da var: Okuma sürecinde bireyin ruhsal ihtiyaç duygusu kendi zihinsel emeğinden daha fazlaysa, yazma arzusunu sağından solundan çekiştirecek duruma da düşebilir birçoğumuz gibi ve benim çok kez yaptığım gibi. Kendisiyle sınırlı, tutuklaşmış isteklerine uydurmak türünden bir tehlike her an doğabilir. Gene biliyoruz ki bundan kaçınmak zordur, belki de

imkânsız. Bu çalışmada tabii bu tehlike de vardır; uyarma-ya gerek var mı?

Bu çalışma, iki kahramanın benlik algısı üzerinde taklit kavramının nasıl canlanıp işlediğini öncelikle tartışmak istiyor. Eğer Mimesis kuramı geçerli/güvenli/yalınlaşabilir/kullanışlı bir kuramsa, bu kurama yaslanan bir denemenin, aynı zamanda bu yöntemle ne tür sorunları kendiliğinden doğuracağı hakkında da bir deney olmalı bu yazı. Nâzım'ın şiirine/yaşamöyküsüne, Mimesis türevli kavramların açık penceresinden bakan bir ilk deneme olması, çalışmamın zaafını da, pencerenin çapını da taşır; kuşkusuz taşımalıdır.